

Hossen en zuipen of...?

DE VERBORGEN BETEKENIS VAN CARNAVAL

Carnaval... de meesten van ons associëren het met foute slagers, hossen en vooral veel alcohol. Maar oorspronkelijk had het feest een diepere betekenis. Sporen daarvan vindt Monique Hendriks terug in de Franse plaats Limoux. “Hoewel ik geen fan van carnaval ben, vier ik het dáár graag mee. Je kunt er nog de krachten voelen die onze voorvaders oproepen in voorbije tijden.” >

Tekst: Monique Hendriks

Limoux is een plaats in het Franse departement Aude, waar een mediterraan klimaat heerst met warme, droge zomers en milde winters. Het stadje is gekend om haar *Blanquette de Limoux*, een mousserende wijn die beschouwd wordt als de voorloper van de champagne en nog steeds op traditionele wijze wordt bereid. Het gebied wordt al bewoond sinds het Neolithicum; de nieuwe steentijd die zo'n 11.000 jaar voor Christus begon. Toeristen laten zich graag fotograferen bij een oude menhir die herinnert aan die tijd. In de zomer is het gezellige centrum druk, vooral op een centraal gelegen plein zitten dan de terrassen vol. Buiten het toeristenseizoen, hartje winter, verandert dit plein in een locatie waar oude tijden herleven. Dan wordt hier het langste carnaval ter wereld gevierd, *Le plus long carnaval du monde*, dat maar liefst drie maanden duurt. Wat is carnaval eigenlijk precies voor feest? En waarom wordt het in Limoux op zo'n afwijkende manier gevierd?

Dweilen en hossen

Nederlandse liefhebbers van bier en polonaises weten dat je nergens beter kunt carnavallen dan in Limburg en Brabant. Daar veranderen straten en mensen in kleurige verschijningen en wordt er tot diep in de nacht geproost en gehost op carnavalskrakers met een hoog meezinggehalte. Het is een tijd waarin relaties ontstaan én eindigen, waarin gelachen wordt om grollende *buutreedners* of *tonproaters* en gekeken kan worden naar praalwagens vol poppen, leuzen en dansende mensen. Plaatsen krijgen een andere naam. Den Bosch heet in die periode Oeteldonk, Tilburg wordt omgedoopt tot Kruikenstad, Eindhoven verandert in het Lampegat. Burgemeesters dragen bij aanvang van deze periode symbolisch de sleutels van hun steden of dorpen over aan een gekozen Prins Carnaval, die net zo traditioneel in een cape en een steek gekleed gaat als zijn Raad van Elf. Feestvierders kijken er vooral naar uit om in zalen alle remmen los te gooien of van café naar café te *dweilen*. Toen ik in mijn jonge jaren een bijbaan had in een discotheek, was het haringhappen op Aswoensdag steevast een moment om nog even terug te blikken op de voorbije dagen. Het eten van de vis op die afsluitende dag hielp om het effect van katers te trotseren, zo werd gezegd. Op de Brabantse basisschool werd me vroeger verteld dat carnaval een katholiek feest is, dat verwijst naar de veertig dagen die Jezus doorbracht in de woestijn. Traditionele gelovigen vasten daarom ook veertig dagen voor carnaval en onthouden zich in die periode van bepaalde voedingsbestanddelen en handelingen. Maar is het feest van onbeperkte vrijheid gecombineerd met maskerades en grappenmakerij van oorsprong wel zo katholiek?

Witte lichtjes in de hemel

Hoewel mijn man en ik Brabanders zijn, hadden we niets met carnaval en de vaak laddertzatte, verklede feestgangers. Toen we later woonachtig waren in Zeeland en daar een slap aftreksel van dit folkloristische feest ervoeren,

vonden we het evenmin leuk. Vandaar dat we in 2015, twee jaar voor onze emigratie naar Frankrijk, wat argwanend reageerden toen kennissen vroegen of we zin hadden om mee naar het carnaval in Limoux te gaan.

“Dit is anders”, werd ons verzekerd. “Het is met niets te vergelijken!” We spraken af dat we elkaar zouden treffen bij de middeleeuwse bogen van de *Place de la République*. De optocht ging van start rond half elf. 's Avonds, welteverstaan! Toen we vanuit de duisternis het plein op liepen en de verlichte kerktoren zagen, wisten we meteen dat we iets bijzonders zouden gaan zien. In de lucht en bomen hingen kerstachtige versieringen, bestaande uit druppelvormige witte lichtjes die in de hemel leken te dansen. Mijn man en ik liepen hand in hand en knepen elkaar even. Dit ging *spooky* worden!

Venetiaanse maskers en de Fécós

Volwassenen en kleine kinderen beten het spits af met Venetiaanse, gezichtsbedekkende maskers. Ze begonnen te dansen op opzweepende muziek, waarvan het repeterende karakter een meditatief effect had. Armbewegingen domineerden terwijl steeds de ene voet na de andere werd opgetild, alsof er sap uit druiven werd geperst. Het betreft hier een karakteristieke dans van wijnmakers, de *Fécós*. Velen walsten met een *carabéna* in de handen, een met linten versierde rietstengel, waarmee ze ook de maat en het volume van de muziek dirigerden. Voor iedere groep liepen fakkeldragers, met kruidige, geurende toortsen die volgens een geheim, oud recept gemaakt worden, dat bestaat uit takken van een hazelaar, omwonden met stof, klei, hars en kruiden. Het tafereel had iets mysterieus... Dat kwam mede omdat er geen enorme meute toeschouwers stond, maar een intiem publiek. Na de pierrot-achtige verschijningen, dansten er Egyptische goden, Jezusfiguren, duivels en engelen over het plein. En steeds bleef datzelfde ritme van de muziek weerklinken, uitgevoerd door achter iedere groep lopende muzikanten, steevast veertien, waarvan er een aantal middeleeuwse instrumenten bespeelden. Her en der klonken er wat variaties in de muziek, maar de maat en het ritme bleven hetzelfde. Helemaal achteraan liepen *goudils*, verklede mensen die niet de strenge danscodes gehoorzaamden, zich vrijelijk bewogen en het publiek plaagden. Eentje liet voor het oog van mijn camera een dildo uit een thermoskan poppen.

Carnem levare

Carnem levare betekent in kerklatijn *afscheid nemen van het vlees* en is een reden waarom katholieken zich met name vroeger tijdens de vastenperiode onthielden van het eten van vlees. Staan tussen voornamelijk Fransen, besepte ik dat het in Limoux van origine een andere betekenis moest hebben. De lichtjes in de hemel deden me denken aan overledenen en er schoten beelden van dierbaren door mijn hoofd die ik miste. Kijkend naar de aan me voorbij walsende verschijningen, had ik zelfs het gevoel in een andere wereld te worden gezogen, eentje

'Is het feest van onbeperkte
vrijheid, maskerades en
grappenmakerij van oorsprong
wel katholiek?'

vol goden, lichtjes en geur. Het seizoensgebonden feest doet denken aan het Perzische nieuwjaarsfeest genaamd *Norooz*, waarover godsdiensthistoricus Mircea Eliade in zijn essay *Le Sacré et le Profane* (1965) schreef. Dat feest bestond al voordat de Islam werd gesticht en werd op of rond 21 maart gevierd, als de zon boven de evenaar stond en de lente begon. Sommige West-Aziatische landen vieren het nog steeds. Van oudsher was het een dag waarop de schepping herdacht wordt middels allerlei verwijzingen naar 'een einde van de wereld'. Vuren werden gedoofd, zielen van doden keerden terug en er heerste een chaos waarin goden, demonen en mensen door elkaar liepen. De achterliggende gedachte was dat het een moment van vernietiging van het vervuilde was, met een heringerichte wereld en mensen die weer 'nieuw' gemaakt werden. Een periode van zuivering waarin eenieder zich kon bevrijden van zonden en mislukkingen. Niet alleen qua einddatum, maar ook qua symboliek komt dat erg overeen met dat wat zich in Limoux afspeelt. Het afscheid van het vlees, *carne levare*, is naar mijn idee dan ook een afscheid van overledenen, maar tegelijkertijd een afstand nemen van het eigen vleselijke bestaan van het voorbije jaar, alsof het uitdraagt dat je dan toch weer met een schone lei mag beginnen.

Mantra's en flow

De muziek en vertoningen in Limoux veranderden in een mantra en daar waar mijn geest eerst leek te dwalen, voelde ik me opgaan in het moment. Maar daarna ging het een stapje verder. Ik vermoed dat het de geur van de

fakkels was, die me bij vlagen even liet zweven, alsof ik mezelf ontsteeg. Een vreemde gewaarwording, waardoor ik me afvroeg wat er nou precies voor wierrook-achtig spul uit die vlammen dampte. Om me heen zag ik meer mensen dat ervaren. Mensen die plots spontaan mee begonnen te bewegen op de Fécós-manier, gingen zitten en in zichzelf keerden of met gesloten ogen de tonen meezongen van de muziek. Zulke flow-ervaringen zijn zo verslavend dat een ouder echtpaar me later vertelde dat ze daarom graag naar iedere optocht gingen kijken, drie maanden lang, driemaal daags!

Een konijn en zacht gefluister

Ik werd door een verkleed konijn als enige de optocht in getrokken. Even voelde ik me net Alice in Wonderland en moest ik denken aan de beroemde zin 'follow the white rabbit' uit het boek van Lewis Carroll. Daar danste ik dan, pogend een imitatie van de Fécós uit te voeren! Ik was blij toen ik de kans schoon zag om weer veilig tussen het publiek te glippen en te kijken naar een nieuwe groep pierrots. Soms stapte er zo'n pierrot in de menigte om de handen om een oorschelp van een toeschouwer te vouwen. Bij een vrouw die naast me stond, gebeurde dat. De zwart-witte clown fluisterde iets in haar oren in een onbekende taal, *Chines* genaamd. Zodra het onverstaanbare gesprek was afgelopen, dompelde de pierrot haar onder met confetti. Confetti wordt er overigens veelvuldig in Limoux gegooid gedurende het carnaval, jaarlijks maar liefst zeven ton!

‘Er dansten Egyptische goden, Jezusfiguren, duivels en engelen over het plein’

Narrenfeesten en andere dimensies

De vastomlijnde dans, de muziek die een lichte trance bewerkstelligt, lichtdruppels in de lucht en de aromatische geur van de fakkels, creëren in Limoux een bovenzinnelijke sfeer. Het feest heeft kenmerken van de middeleeuwse narrenfeesten, die zich ontwikkelden om de werkelijkheid te kunnen trotseren en die het doel hadden om mensen in een andere dimensie te trekken zodat ze met een andere realiteit in aanraking konden komen. In oktober 1982 sprak Prof. dr. A.C. Zijdeveld (socioloog) over zulke feesten in het *NRC Handelsblad*, waar vroeger iedereen aan meedeed. De optochten werden door de kerk demonisch genoemd en vanuit die kring is dan ook geprobeerd om ze met alle macht te bestrijden. Ze kenmerkten zich door magische vruchtbaarheidsrituelen en fallische symboliek. Zijdeveld stipt aan dat niet iedereen tijdens zo'n narrenfeest een ceremoniële clown kon zijn, omdat er een strikte ceremonie mee gepaard ging die beschouwd werd als een terugkeren naar de oertijd. Men was er zich bewust van dat dit een gevaarlijk spel was. Dit aspect herken ik van het feest in Limoux, omdat er naast me werd gefluisterd dat de geheimen van de dans en rituelen al minstens vier eeuwen van vader op zoon zijn doorgegeven. Deze optochten zijn in geen enkel opzicht te vergelijken met het losbandigere Nederlandse feestgedruis, omdat hier duidelijk een zeer oude traditie op een strak geregisseerde manier wordt vormgegeven. Zijdeveld omschrijft ook dat iedere nar op zo'n feest een vertolker was van het 'collectieve-zijn' en daarom een masker droeg. Het verklaart de regel dat zij die meelopen in de optochten in Limoux hun gezicht niet onbedekt aan het publiek mogen tonen, maar geeft ook de flow-achtige sfeer aan die een groep kan oproepen met oude carnavalsrituelen.

De Carrus Navalis

Op 18 maart 1933 plaatste *De Sumatra post* een interessant artikel over de herkomst van carnaval. Het zou een Egyptisch feest zijn ter ere van de zon en een wijze zijn waarop het volk hulde aan de warmtebron gaf. Volgens overleveringen van de oude Egyptenaren gleed de Zon-negod op een schip over de oceanen. Men bootste dat

na met een *Carrus Navalis*, een door de straten rijdende scheepskar. Een ter dood veroordeelde jeugdige misdadiger, die uitgeroepen werd tot Koning Carnaval, kreeg als taak het volk op een leuke manier te entertainen en mocht het schip bemannen. Tegen het eind van het feest werd deze misdadiger ter dood veroordeeld en werd er een nieuwe Koning Carnaval binnengehaald. Het ritueel verbranden van een stro-pop is hiervan mogelijk een afgeleide en vindt ook plaats in Limoux. Rond middernacht wordt dit moment ingeleid door een tribunaal dat in de Oud-Occitaanse taal Koning Carnaval ter dood veroordeelt.

Isis, vrouw van de vlam

Het schenken van offers aan vuur dateert al uit de prehistorie en kent linken met het oude Egypte. Vuur werd door de Egyptenaren gezien als zuiverend en beschermend. Het kon doden helpen zich te ontdoen van aardse verontreiniging, maar was ook een geschikte demonenverdrijver voor de levenden. Isis werd beschouwd als Vrouwe van de Vlam, waarbij de vlam zowel als inwijdingsmiddel, magische kracht of sterke genezer diende en vertolkers van Thoth zouden de bewakers van de poel des vuurs in de onderwereld zijn. Het Oude Egypte beschikte over tempels waarin Thoth en Isis verenigd werden. Thoth, de god van de maan en magie, wordt in Limoux oververtegenwoordigd met maskers, Isis werd al van oudsher met dit soort optochten vereerd. Deze Egyptische godin ging op zoek naar de veertien lichaamsdelen van haar geliefde Osiris en bracht ze weer bijeen, dat getal komt terug in de hoeveelheid muzikanten, steevast veertien. Volgens de mythe bracht ze Osiris weer tot leven met kruiden en dat element verbeelden de fakkels. Deze god van het na de dood voort te zetten leven wordt op allerlei manieren met vuur geassocieerd, hij verjongde en werd wedergeboren door vlammen, waardoor hij de sterfelijkheid overwon. De tijdens de tocht gebruikte rietstengels hebben niet alleen de functie van dirigerestok. De oude Egyptenaren noemden het eeuwige paradijs 'de rietvelden' (*Aaru*), de paradijselijke thuisbasis van Osiris waar iedereen terecht kan komen. Het carnaval in Limoux is dus doordrenkt met allerlei aspecten van de oude Isiscultus.

Een mengelmoes van oude tradities

Ieder die geselecteerd is om mee te lopen in de optocht danst in de afsluitende nacht om het vuur van de geëxecuteerde Koning Carnaval en zingt tussendoor knielend: “*Adiu paure carnaval, tu t'en vas e iu demori jusqu'à l'annada que ven*” (*Dag Carnaval, u gaat en ik moet wachten tot het volgende jaar*). De maskers worden afgedaan en samen met de carabéna's in de vlammen gegooid. Het publiek juicht en applaudisseert, want op dat moment is de lente begonnen. Terwijl ik mee stond te klappen, beseftte ik dat ik naar een mengelmoes had gekeken van allerlei oude rituelen. Pierrots en de daarop lijkende Pulcinella's, voornamelijk in het wit gekleed, die zo kenmerkend waren voor het carnaval in Keltische en Teutonische landen, waren gedurende de hele optocht te zien. In Limoux draagt iedere deelnemer een masker, zoals men dat ook in oude tijden deed, met als onderliggende reden dat iedereen dan onherkenbaar was en kon deelnemen aan de feestvreugde. Slaaf en koning waren dan gelijken. Het carnaval duurt in Limoux nog steeds zo lang als in de Middeleeuwen, waarin het feest van oudsher maandenlang benut werd om zich te ontdoen van frustraties. Dat carnaval geen katholiek feest is, is ook duidelijk door in Athene gevonden vazen, die dateren van vele eeuwen voordat Christus geboren werd, en die weergaven tonen van in processies lopende gemaskerde figuren. Griekse schrijvers verhaalden over vieringen ter ere van Dionysos, de god van onder andere de wijn en vruchtdragende bomen, feesten waarop men in de straten satirische liedjes zong. De *Encyclopaedia of religion and ethics* (1908-1926) vermeldt dat de Romeinen geloofden in 'Lares', 'Larva' en 'Lemiures', woorden die drie soorten geesten beschreven. De *Lares* waren huisgeesten van voorvaders met een goede natuur, de *Larvas* de angstaanjagenden die mensen probeerden te verwonden, de *Lemiures* waren zielen van goden die aanbeden moesten worden. Gedurende de optocht in Limoux zijn er mensen die deze drie soorten geesten vertolken in prachtige outfits. Het kan niet anders dan dat dit carnaval uit Egypte stamt en een daaruit voortvloeiend overblijfsel is van Gallo-Romeinse lentefeesten.

Stier en slang

De Nationale Bibliotheek van Frankrijk herbergt een oud boek dat de titel *Vestiges égyptiens en France* draagt en in 1896 geschreven is door Baron Textor de Ravisi, een telg uit een oude, adellijke familie. Hij beschouwt het carnaval als een hommage aan Isis. De Egyptische cultuur genoot volgens hem in Frankrijk groot aanzien, vanwege de creërende aard, waarbij je niet alleen aan de landbouw hoeft te denken en aan het fabriceren van wijn en brood, maar ook aan keramiek en papyrus. De Egyptische beschaving

legde zo een wereldwijd fundament. Feesten ten gunste van Isis werden daarom vooral in het geniep gevierd door insiders en Isis werd in Parijs (Par-Isis) aanbeden. Het is bekend dat de Isiscultuur ook een grote rol heeft gespeeld in de Languedoc. Het carnaval daar is volgens deze baron een restant van deze traditie. Een heidense ceremonie die plaatsvindt tijdens de Equinox van de lente, op een moment waarop de zon verschijnt in teken van de Stier. In Frankrijk kent men een ritueel dat de naam *Le Bœuf Gras* draagt, waarbij men met een stier óf een sculptuur ervan door de straten loopt. Zo'n stier is ook een regelrechte verwijzing naar de godin Isis, die vaak wordt afgebeeld met stierenhoorns of zelfs als een stier. Die symboliek maakt ook deel uit van de optochten in Limoux. In Egypte hing men het idee aan dat een draak of slang een ei had gelegd en dat daaruit de wereld ontstond. Is dat een reden

waarom Brabanders en Limburgers al hossend nog steeds een slang vormen en met *serpentine* gooien? In Brabant heerst er ook in dorpen de traditie om 's avonds laat gezamenlijk eieren te eten en sommige Limburgers eten op vastenavond eieren om het langer vol te kunnen houden op de dansvloer.

Het konijn gevolgd

Niemand weet precies hoe oud het carnaval van Limoux is, de enige zekerheid daaromtrent is dat het al minstens vier eeuwen bestaat. Het christendom probeerde tevergeefs een einde te maken aan deze rituelen en heeft het feest bijna overal gekerstend, maar van oorsprong betreft het duidelijk een zeer oude Egyptische traditie, die in de loop der tijd wat ontwikkelingen doormaakte en in Limoux nog altijd sterk tot leven komt. Mijn man en ik wonen inmiddels nabij Limoux en zijn dus het konijn gevolgd dat me in de optocht trok. Alice bleek gedroomd te hebben, maar voor mij is *Wonderland* een werkelijkheid geworden. En jazerker, we bezoeken het bijzondere carnaval in Limoux nog steeds en proosten mee in de afsluitende nacht, waarop de lokale schuimwijn rijkelijk vloeit. Het heeft wel iets om die geur van de kruidige fakkels te ruiken en jaarlijks uitbundig de komst van de lente te vieren. Het opzweepende deuntje resoneert dan diep in mijn systeem, waardoor ik het nog dagenlang automatisch kan horen en ik het ben gaan beschouwen als een zuivering voor lichaam en geest. De Fransen zeggen ook dat je dit carnaval alleen kunt beleven als je je ervoor opent en het inademt. Men zorgt ervoor dat de gebaren door de dansers met zuiverheid worden uitgevoerd, waardoor het een plechtig karakter behoudt. Daar waar ik voorheen een pesthekel had aan carnaval, vier ik het nu wel, maar alleen in Limoux, omdat ik daar de krachten kan voelen die onze aardse voorvaders opriepen in voorbije tijden, waardoor het telkens een spiritueel moment voor me is dat ik ten volle wil beleven. •